

PROZA

Marjan Tomšič

Koruzno zrno

Odlomek iz romana *Témura mutára**: Šavrinka Tonina je bila po krivem obsojena, znajde se v puljskem zaporu. Tu se njen kmečki in moralno trdni svet sooči z dnom življenja in tu počasi doživlja notranje spreobrnjenje: Vedno manj obsoja zapornice, do njih začuti usmiljenje in ljubezen.

* * *

Na dopoldanskem sprehodu po dvorišču kaznilnice se je ob Tonino prilepila Radúnka. Prijela jo je pod pazduho in jo tolažila:

»Čuj, ne boj se, saj ni tako grozno, kot se ti zdi prve dneve. Tudi jaz sem mislila, da ne bom vzdržala, ali me ženske smo močne, in če je treba — tudi vražje. Je tako?«

Tonini ta ženska ni bila všeč že od prvega trenutka in zdaj ji je šlo zelo na živce, ker jo je prijela pod pazduho, kot da sta stari znanki. Z gibom ji je dala vedeti, naj umakne prste, ali Radúnka se je naredila neumno in je klepetala dalje:

»Čuj, še nekaj dni bo hudo, potem bo pasálo. Jaz ti bom pomagala, name se lahko zaneseš. Ali takoj zdaj ti bom povedala, da se varuj Olgice. Ona ima eno zelo nalezljivo bolezen, jo je dobila od moških. Saj zastopiš? Olgica je putána, nora je na moške. Boš že vidla, kakšna beštija je ta ženska. Ali to mene ne briga; naj dela, kar hoče. Mene skrbi le to, da te ne bi okužila. Ona tudi laže in krade ko sraka.«

Prav takrat sta šli mimo Olgice, in Radúnka je takoj utihnila. Poljakinja je gledala Tonino z vročičnimi očmi, a pod tem ognjem je bilo jasno čutiti žalost in nekakšno obupno prošnjo. Tonino je to, kar je odkrila v Olgici, pretreslo in nezavedno se je izvila Radúnki, a ta jo je takoj spet prijela za komolec in ji govorila na uho:

»Olgica je zelo nevarna, že marsikoga je spravila v težave. Tudi mene...«

»Zakaj so pa vas zaprli?« jo je nenadoma vprašala Tonina. Radúnka je zajamrala: »O, brižna jaz, ljuba moja Šavrinka! Po krivem so me obdolžili, da sem dala prenočišče enim ljudem, ki so potem šli čez mejo. Ali jaz nisem nikoli nobenemu dala prenočišča, nikoli, Tonina moja!«

»Od kod ste?«

»Iz Vižinade, ma ne prav iz Vižinade, iz ene vasi tam blizu.«

»Iz katere?«

* Vulg.: Tempora mutantur

»Ko ti povem, ne boš znala, kje je to.«

»Jaz sem tam pobirala jajca, vsako hišo poznam. Alora, iz katere vasi?«

»Je bogu za hrbtom, lepa moja. Kaj bi ti to pravila!«

»Ben, ko nečete povedati, ni treba. Ali povejte mi, kaj je tokálo ono Dalmatinko, da je tako čudna?«

»Matuličko? E, to je ena strašna štorija. Prisilili so jo, da se je poročila s človekom, ki ga ni marala; bla je zaljubljena v enega drugega. Potem je rodila dete, enega fantiča, in ko je enkrat preveč jokala, ga je vrgla na kamne. Takoj je umrl. A zdaj pravi, da ga ni vrgla, da ji je padel na skale. Samo to govori in ne morejo ji dokazati, da je v resnici ubila svojega otroka. Ali meni je priznala... Meni vsi povejo resnico, zakaj jaz sem ko grob; kar čujem, zakopljem in pozabim. Znaš, jaz sem puno trpela. Lani mi je umrla moja mama, letos sem pokopala sina, a mož je vzel eno drugo, so šli v Italijo... A doma so otroci sami: Andžela, Mirela, Franko, David, Darjo; stari so od dvajset let pa do treh in pol, toliko jih ima Darjo.«

»Imate koga, ki skrbi za otroke?«

»Samo moja teta, ma je že stara. Tonina, ko bi ti znala, kako me to muči. Samo na otroke mislim, na nič drugega. A oni pravijo, da sem jim dala prenočišče. Kako bi naj dala, ko pa imamo eno samo sobo. A zakaj so tebe prignali v Pulo?«

Vprašanje je bilo izrečeno tako nepričakovano, da je Tonina že hotela povedati, česa jo dolžijo, a se je zadnji hip premislila. Rekla je:

»Za nič. Za prazen nič!«

»Ma kako? Nekaj si sigurno naredila?«

»Nič, čisto nič.«

»Ti si tam od meje. Si jim pomagala?«

Šavrinki je zastala sapa. Hitro je vprašala:

»Kako znate, da sem jaz od meje?«

Radúnka se je zmedla, a se je hitro znašla in se začela popravljati:

»Kaj sem rekla, da si od meje? Ben, tako, sem mislila...«

Tonina jo je ostro gledala v oči. Radúnka se je trudila, da ne bi umaknila pogleda, a je nazadnje le trepnila.

Kmalu zatem jo je Radúnka zapustila in Tonina je nekaj časa hodila sama, vendar ne dolgo. Pridružila se ji je tista zapornica, ki je spala na eni od stranskih postelji. Skušala se je spomniti njenega imena.

»Kaj je hotela od vas?« je vprašala ta ženska.

»Ma nič. Samo smo malo čakoláli.«

Jezila se je, ker se ni mogla spomniti, kako je tej ženski ime. Nazadnje jo je kar vprašala:

»Kako vas kličejo?«

»Slavica sem, od Sv. Donata, pri Šćulcih se reče po domače. Poročila sem se s Pulčanom in zdaj živim tu... no, hočem povedati, da v eni od teh ulic. Tam je moj mož in otroci. Ben, jaz vam bom kar povedala, itak bi vam druge vse izdala. Delala sem v tovarni, šivali smo majice, tam je blo dosti lepega blaga, a moji otroci so bili goli, pa sem si enkrat ovila ena dva metra okoli života. Dobili so me, in zdaj sem tu. Ko bi znala, da bojo prav oni dan pregledovali, se ne bi dotaknila tistega prekletega kosa. Strašno me je sram in ne znam, kako bom pogledala ljudem v oči, ko me bojo spustili. Samo en kos sem vzela in samo enkrat, ma vidite, kaj me je tokálo. Najrajši bi se v zemljo pogreznila. Najrajši bi kar umrla. Ne morem si niti misliti, kako bo, ko se bom vrnila. Zdaj vsi kričijo, da sem tatica, in moje otroke zmerjajo in jih na vse načine žalijo. Jaz sem se hotela že obesiti, ma so mi vzeli štrik. Jezus, kako je mene sram, v zemljo bi se pogreznila.«

Tonina jo je tolažila, ker je čutila, da ji prihaja tožba iz srca, da je iskrena. Zelo se ji je zasmilila, saj je podobne muke doživljala tudi sama. Povedala ji je, zakaj je ona v zaporu; dosti ji je povedala, le to, da je nekajkrat šla tudi sama prek meje, je zamolčala. Tudi tega ji ni zaupala, da je nosila v hrvaško Istro blago, ki so ga drugi prinesli čez mejo. Nekaj jo je sicer sililo, da bi ji priznala vse, pa se je obotavljala, kajti dva meseca preiskovalnega zapora sta ji vžgala neizprosni zakon: da ne sme nikomur vsega zaupati, niti bratu niti sestri. Sklepala je: »Če imajo oni ušesa povsod, tudi pod okni hiš in v spalnicah in celo na stranišču — kot je Marčelu povedal oni forešt — in če imajo povsod tudi svoje oči, potem mora bit tu v zaporu še hujše in je treba še bolj pazit.«

Slavica, ki se ji je zdela res poštena, ji je pred koncem sprehoda zaupala: »Čujte, jaz bi vam nekaj povedala, ali obljubite, da boste molčala ko kamen. Prav?«

Tonina je pokimala in Slavica je šepetala: »Čuvajte se Radúnke! Samo to vam rečem: čuvajte se te ženske!« Z drugega konca dvorišča ju je opazovala Marija, a iz kota je njun sprehod budno spremljala tudi Radúnka. Oči so ji nekajkrat pobilisile...

Zunaj je bilo hladno. Pozno decembrsko sonce je ogrevalo le pol dvorišča, zato so se zapornice drenjale v glavnem na osončenem delu. Hodile so v majhnih krogih ali pa tapkale na mestu. Le Tonina je delala velike kroge in je zahajala tudi v senčni del; hodila je hitro in odločno, močno je mahala z rokami in ni ji bilo mar, da so se ji nekateri posmehovali in govorili, da je ta nova malo zmotjena. Hoja po svežem zraku ji je dobro delala. S polnimi pljuči je zajemala in uživala v vonjavah, ki so naznajale bližino morske obale.

»Tam, kjer sem bla prej, je sigurno deset pod nulo,« si je mislila in se kar stresla. »Ali pržon je pržon. Povsod je isto, povsod te mučijo in ti izpijajo kri.«

Spomnila se je Ane Moráške od Sv. Antona, ki ji je pravila, da rušijo koprski zapor in da so zdaj vsi veseli, ker ne bo več fašistične sramote. Ana je bila zelo navdušena in je rekla, da v Kopru ne bo več sploh nobenega zapora, in to zato ne, ker je nova oblast od ljudstva, in če je ljudska, če torej ljudstvo res vlada, zapori niso več potrebni.

Tako so govorili na sestankih tudi Tonini in njenim sovaščanom, a temu nobeden od njih ni prav verjel, pa vseno je bila vesela, ker se ta strašni zapor ruši, saj sta v tisti hiši trpela Simonova bratranca Marjo in Jože in tudi stric Ivan iz Marezig je bil tam zaprt; vse tri so odpeljali fašisti; Marjo in Jože sta v oštariji na glas pela domače pesmi, a stric Ivan je nekaj govoril proti italijanski zastavi, samo nekaj malega je rekel, pa so ga že prišli iskat sredi noči.

»Prav je, da podirajo ono hodubno hišo,« je govorila Štela iz Tomažičev, ki pa je bila manj navdušena kot Ana Moraška in je celo dvomila: »Ma jaz ne verjem predsedniku Koriču, ki šraja, da je zdaj fašizma za vse cajte konec in da bojo oni, se pravi: ta nova oblast, zapirali samo tiste, ki so proti ljudstvu. Oblast je zmerom enaka, le obleko menjava.«

Da bojo zapirali samo tiste, ki bojo proti ljudski oblasti, se pravi proti ljudstvu samemu... A proti ljudski oblasti, to je zdaj Tonina že vedela, je bila po besedah zaslisevalcev tudi ona. Proti so bili tudi tisti ribiči, ki so ponoči tihotapili ulov v Trst, ker so tam dobili zanj trikrat več kot v coni B. Proti so bili vsi Šavrini in Šavrinke, ki niso priznavali nove meje in so si iz bede in vseh mogočih stisk pomagali tako, da so pač nadaljevali s stoletja staro trgovino med Istro in Trstom. Sovražniki so bili tudi tisti, ki niso hoteli na udarniško delo in ki se jim je marsikaj, kar je uvajala nova oblast, zdelo neumno in nepotrebno.

Tonina se je z grenkobo spominjala, kako so v okrajnem zaporu kričali nad njo in ji govorili stvari, ki jih sploh ni razumela. Najbolj čuden v svojem govorjenju in grob v očitkih je bil zaslisevalec Glaván, ki so mu zapornice rekle kar Gavrán. Ta je mnogo kričal, predvsem pa pridigal. Tonini je polnil glavo s filozofijo in politiko, a ona od vsega tega ni kaj dosti razumela. Govoril je:

»Ti si špekulantski, profašistični provokator, ti si oderuh, voluhar, gnusna podgana! Ali jaz ti povem: mi bomo zmagali nad to vašo reakcijo, branili in za vsako ceno bomo očuvali demokratične pridobitve novega časa, z udarniškim delom bomo dokazali, kaj zmore novi človek in kako veličasten je novi čas! Jaz ti garantiram, da bomo mi, ki smo edini napredni in progresivni, da bomo mi zmleli vse kolaboracioniste in neofašiste; iz vas bomo naredili meseno kašo, s katero bomo futrali pse in mačke. Ti, Antonija Pavlič, ti si kapitalistični vohun, njihov plačanec, sektaš najnižje vrste, ti si smrdljivi oportunist, ki ga bomo mi prej ali slej likvidirali. Si čula? Likvidirali, kot smo že likvidirali zadnje ostanke fašistične miselnosti! Mi, graditelji novega časa in ustvarjalci novega sistema, novega družbenega reda, mi bomo zgradili na vasi socializem, a vse takšne, kot si ti in tvoj stric Robert, bomo zaprli in jih absolutno in popolnoma onemogočili v njihovem delovanju. Kajti, kaj ste vi pravzaprav? Vi ste lažnivci, prevaranti, morilci, požigalci, pohlepneži in izdajalci in nikar si ne mislite, da nas boste izigrali, to si kar lepo iz glave zradirajte, kajti mi smo močni, mi imamo zdaj svoje tanke in mitraljeze, s katerimi vas bomo enostavno pokosili. Tako bomo uničili vas in ostanke fašizma. In ti? Veš, kaj bomo naredili s teboj? Obesili te bomo za noge. Za noge, si razumela?!«

»In zdaj, ko so porušili koprsko kaznilnico,« ji je govoril Karlo Picak iz Kocjančičev, »kam bojo dali vse tiste, ki so jih že zaprli in jih še zapirajo: tiste, ki ne plačujejo davkov in ki nočejo oddajati zadrugam; tiste, ki nočejo v brigado Samac—Sarajevo; in ribiče, ki nočejo it delat na gradbišče ceste Šmarje—Nova vas; in tiste, ki vodijo v Trst birmat svoje otroke; kam bojo dali nune in menihe in še puno drugih?«

A Stela iz Tomažičev ji je pravila:

»Čuj, podirajo koprski pržon in vsak si lahko vzame, kar će. Sem vidla ene ljudi iz Marezgi, ki so vozili škele od lepih, zlizanih kamnov. Jaz sem jih vprašala, da kaj bojo s temi kamni, a oni so mi vsi srečni pravili, da bojo popravljali staro šolo in da bojo te kamne tam porabili. Da znaš, kako so bli srečni, a jaz sem si, bušca, mislila: po njih so stopali tisti, ki so bli puno nesrečni, a zdaj bojo po teh škalah skakali naši otroci, ki bojo nazaj nesrečni. Ko vre rušijo onega vruga od fašističnega pržona, bi se telo vse tisto shitat v murje, da se hudobije ne bi noben več spomninal. Je tako?«

In je še dodala:

»En pržon rušijo, drugega bojo začeli zidat. Boš ben vidla!«

»Kaj bi gradili, saj imajo samostane. Boste vidle, da si bojo izbrali enega, a menihe in nune bojo nagnali ven,« je prerokoval Picak.

O vsem tem je razmišljala in tega se je spominjala Tonina na dvorišču puljskega zapora in ni vedela, da so se prav takrat uresničevale Picakove napovedi: nova oblast je iz samostana Sv. Marte pregnala kapucine, ki so bili tam že od 1621. leta — in tako se je po peklenski logiki spremenila hiša molitve in miru v hišo preklinjanja, a vendar tudi v hišo upanja...

»Pržon je pržon,« je obupovala Tonina. »Od zmeraj je bil pržon hiša prekletstva in strašnega trpljenja. Ko bi znala... Jezus, jaz mislim, da ne bom nikole pršla od tod. Nanka v sanjah si ne morem predstavljati, da bom še sploh kdaj svobodna in da bom lahko šla, kamor bom hotela: na bošteransko Vardo, v Podžleb, na Hrib, v

Podhrastje... na vse one naše njive in snožeti, pa v bošk med njaliče... Jezus, nikole ne bom pršla od tod.«

Marija je opazila njeno pobitost in jo je tolažila:

»Tonina, vse pride in vse mine. Prej ko bo pomladi konec, boste že doma.«

»Ma kaj sem jaz storila, da se moram zdaj tako mučit in živeti med takšnimi ljudmi? Kdo je to meni naredo in zakaj mi je to naredo?«

»Eee, draga moja Šavrinka, ne sprašujte se, kaj ste naredila; samo Bog zna, zakaj moramo eni trpeti in zakaj drugim ni treba.«

Olgica, ki je poslušala ta pogovor, je ponudila Tonini cigaret in jo silila:

»Pokadi eno, takoj ti bo boljše!«

»Nikole nisem kadila, nanka zdaj ne bom,« se je branila.

»Tudi jaz sem tako govorila, ma ko je hudega preveč, si misliš, da ti bo dim pomagat. Zdaj nisem mirna, ko ne pokadim na dan eno cigareto,« je povedala Marija.

»Ben, Marija, zakaj ste vi late?« jo je vprašala Tonina. Vprašanje ji je kar ušlo.

Marija se je zasmejala. Bila je drobčena in bistra, hitra in pridna kot mravljica, skoraj nikoli slabe volje. Bila je ko en čudež in vsi so ugibali, od kod jemlje toliko moči in zakaj je v njej zmerom vse svetlo. Rada se je šalila in tudi zdaj je obrnila na hec:

»Te zanima moja štorija? Ben, poslušaj.

Jaz sem imela trgovinico, prodajala sem sadje in zelenjavo. K meni so prihajali družeti in so kar jemali, a plačali niso nič. Rekli so mi, naj bom kontenta, ker sploh hočejo od mene kaj vzeti. Tako so oni jemali, jemali, in ko mi je blo zadosti, sem si rekla: 'Čuj, Marija, pa zakaj ne bi tudi ti njim kaj vzela?' In sem šla v en magacin, ki je bil zad za našo ulico, in sem si nabrala vsega: odeje, lonce, riža in moke polno, tudi olja in cukra za eni dve kili. Vse to sem lepo dala na voziček in šla proti domu. Malo prej, ko sem prišla do svoje hiše, so me ustavili družeti od patrole. Vprašali so me, da kaj vozim pod cerado. Jaz sem jim rekla, da vozim samo to, kar so mi oni pokrali. Pogledali so in so se čudili, da kje sem dobila toliko robe.

Eko, zdaj znaš, zakaj sem tu. Ali jaz nisem nič kriva, krivi so oni, ki so mi jemali in nikoli nič plačali; a ko sem jim rekla, da naj dajo šolde, so me zmerjali: 'Bodi zadovoljna, da sploh hočemo jemati pri fašistični kurbi!' Tako so me zmerjali. A to so govorili zato, ker je bil moj pokojni mož, Bog mu daj mir in nebesa, navaden soldat v taljanski vojski. Eko, to je moja krivda in zato sem v pržonu.«

»Ma si bla vero šturla, ker si kar tako vzela. Pa še na vozičku si peljala,« jo je krizirala Olgica.

Marija ji je pojasnila:

»Skrija se ukradeni, a jaz nisem kradla, jaz sem si samo vzela, kar je blo moje.«

Zunaj je zaropotalo, nato so zagledali paznika in postavno, zelo lepo žensko. Zapornice so planile proti njej, tudi Dalmatinka se je dvignila, le Luca in Tonina sta ostali na svojih mestih. Ženske so kričale druga čez drugo in prosile:

»Madžarka, vzemi mene! Vzemi mene!«

Ta lepa ženska je bila po rodu Madžarka in zapornice ji niso drugače pravile kot le Madžarka. Kuhala je za uradnike in zapornike. Pred tem je bila kot obsojenka v sobi osem in večina jo je dobro poznala. Odkar je šla za kuharico, pa je spala v srednjem delu zopora, tam blizu paznikov. Kadar je v kuhinji potrebovala pomoč, je vselej prišla po ženske iz osmice.

Kričanje je ponehalo, ko si je izbrala za lupljenje krompirja in za druga kuhinjska dela Marijo, Slavico in Radúško. Odropotali so po hodniku in kmalu je bilo vse tiho.

V sobi so ostale Dalmatinka, Luca, Tonina, Olgica in Čuska — ta je prišla na novo včeraj dopoldne. Milene in Dragice ni bilo več; spustili so ju na svobodo, se pravi na ulico, da bi tam spet opravljale koristno delo...

Čuska je bila ženska srednjih let, zelo čokata in po značaju groba. Takoj po prihodu se je vedla, ko da je na domačem dvorišču. Še pred večerom se je razvedelo, zakaj so jo zaprli: bila je padarica, pomagala je splavljati, in to grdo delo je opravljala na prastar način, kar z drobnobeko. Ležišče je imela zraven Slavice in še pred nočjo sta se sprli, ker ji je Šculka rekla, da je detomorka, a Čuska se je strašno razburila in je ženskam dokazovala, da je ona pravzaprav opravljala dobro in zelo koristno delo, saj je pomagala tistim, ki so bili v hudih stiskah.

»Ubijanje ne more bit dobro delo!« se je oglasila Marija in Tonina je rekla, da je ubijanje otrok v maternici res največja gnusoba. Čuska pa je kričala:

»Ko bi bla ti noseča z ljubčkom in ne s svojim možem, ne vem, kaj bi naredila. Ali pa, ko bi bla pupa od petnajstih let, ki jo je zapeljal njen oči, tudi ne vem, kaj bi naredila. Ma sigurna sem, da bi mi bla zelo hvaležna, ko bi ti pomagala iz stiske.«

Marija se je norčevala:

»Ti si otročičkom pomagala, da so sfrčali nazaj v nebesa, a njihove matere so tebi pomagale, da si še pred smrtjo prišla v inferno in boš zdaj tu med samimi hudiči delala pokoro za svoja dobra dela.«

Čuska je bila vsa rdeča v obraz in se je na vse načine trudila, da bi jim dokazala svojo nedolžnost. Uspelo ji je le pri Poljakinji, ki jo je zagovarjala, češ da je bolje narediti splav kot pa za vse življenje onesrečiti otroka, ki bi bil že z rojstvom obsojen na zaničevanje in sumničenje.

»Kaj se pozna, če se jih enih sto na leto ne rodi? Itak nas je preveč. In to življenje je ena sama porkarija od začetka do konca,« je trdila Čuska.

Tonina jih je poslušala in jo je postajalo vedno bolj strah. Še posebno potem, ko je začela Čuska odkrito pripovedovati, kako je opravljala svoje delo in kakšne ženske so prihajale k njej, kaj so govorile o svojih možeh in kaj so pravile o moških sploh. To so bile same grde podobe, narejene iz grdih besed, in ko tega ni mogla več poslušati, je začela tudi ona kričati:

»Da vas ni sram! Moja nona, moja dižnona, vse matere v naši vasi... nobena ni nikole s silo odpravila. V vsaki družini jih je blo po pet, tudi po deset in več, in so tudi umirali, po trije, štirje so umrli, ker ni blo ne krompirja ne kruha, ali nobenega ni nikole ubila materina roka. Storili smo vse, da bi otrok ostal živ, in ko je sanáko umrl, smo bli zadovoljni, saj se je rešil lakote in mraza, ali bli smo anka žalostni. Zdaj pa vi tu šrajate, da ima ženska pravico ubit svojega otroka in ga hitit na gnuj ko crknjeno mačko.«

Čuska se je trdo postavila pred Šavrino in besno sipala nanjo:

»Jaz sem zmerom delala dobro! Pomagala sem ženskam v stiski. Jaz ne znam, od kod si ti, ali sigurna sem, da ne poznaš življenja. Ko bi ti videla toliko gorja, kakor sem ga jaz, toliko krvavih solz in toliko groznega obupa, bi drugače govorila o mojem delu.«

»A tiste matere, ki so umrle zaradi vas, kaj jih nimate na vesti?« jo je zbadla Marija.

Uh, kako je poskočila ta ženska, kako se je začela zvijati in uvijati: da je nekaj žensk res umrlo, ali to se pač zgodi in ni nič takšnega, razen tega so umrle zato, ker so prišle prepozno k njej ali ker niso upoštevale njenih navodil; in če je ženska pač neumna, ji ne more nihče pomagati, niti najboljši médeg ne.

Ko so si vse povedale in se izkričale, so utihnile in Tonini je bilo po vsem tem tako hudo, da ni mogla več vzdržati v sobi. Prosila je paznika, naj jo spusti na straniš-

če; ko pa je bila zunaj, ga je milo prosila, naj ji dovoli, da se malo sprehodi po hodniku. Lino je bil dobre volje in ji je rekel, naj kar koraka. In Tonina je merila hodnik podolgem in počez, hodila je hitro, zamahovala z rokami in vse v njej jo je peklilo in zdelo se ji je, da ji v želodcu kar gori.

»Mati moja, mati moja,« je stokala in se spominjala, kako sveto je bilo pri njih življenje.

Nono Pavlo je večkrat pravil Tonini, njenim bratom in sestram, da so morali on, njegov oče in vsi njegovi bratje tri dni orati z dvema voloma pri enem bogatem kmetu, ta pa jim je potem dal eno samo koruzno zrno. Dali so ga v zemljo in iz njega so v treh letih dobili toliko koruznih zrn, da lahko zdaj mirno posejejo celo njivo, in jim zrnja še ostane.

»Hodte gledat, otroci,« jih je klical na kup junija ali julija. Klečal je pred koruznim stebлом in jim govoril:

»Vidite to koruzo? Zrastla je iz enega samega zrna, a glejte, kako je lepa, visoka, kako zelena. Iz enega samega zrna! To je čudež, otroci, to je največji čudež. Zato si zapomnite, da morate spoštovati vsako bilko, vsako vejo, vsako péro. Da vse to raste in dozori in da rastemo tudi mi, da živimo in da sploh smo — otročki, to je velik velik čudež in hvalit morte Boga in se mu kar naprej zahvaljevat, da vam je sploh dovolil prit na ta svet in s svojimi očmi gledat sonce, z usti okušat hrano, z rokami tipat okoli sebe. Zastopite, kaj vam pravim?«

Niso prav razumeli, a so vseeno vedeli, da ima nono prav, in zato so spoštovali vsako koruzno steblo, še bolj pa vsako pšenično stebelce.

In Tonina se je spominjala, da so šli na veliki petek iz hiše, pokleknili na zemljo, zmolili očenaš in nato poljubili zemljo, da bi s tem počastili Jezusovo smrt, a tudi njegovo vstajenje... in vstajenje zemlje, ki jim bo spet rodila in jih spet obdarovala.

»Moj Bog, kam sem jaz pršla! Med kakšne ženske sem jaz padla!« je stokala in njena stiska je bila zmerom hujša. Prosila je paznika, naj jo odpelje k upravniku zavora. Ta je najprej sploh ni hotel poslušati, ko pa mu je rekla, da se bo ubila, ji je obljubil, da bo vprašal, če jo sprejme. Res je držal besedo in drugo jutro jo je prišel iskat.

Upravnika ni bilo v pisarni, zato sta čakala na hodniku. Ko je prišel, jo je peljal noter in ji celo ponudil svoj stol, sam je stal ob oknu.

»No, kaj je narobe?« jo je opogumil.

In tedaj se je kar usulo iz Tonine. Rekla je, da je ona poštena ženska, da je v zaporu po krivici, da ni nič naredila, da se ne čuti za nič krivo, a je zdaj kaznovana tako, da mora živeti med samimi pokvarjenimi ženskami, med taticami, kurbami in morilkami, in da ona tega ne more več prenašati, da se bo vrgla skozi okno ali se ubila na kak drug način, in da ga na kolenih prosi (in res je pokleknila), naj jo da kam drugam, v kakšno drugo sobo, med normalne ženske, med takšne, ki niso gnusoba in gnoj.

Upravnik si je med njenim izbruhom gladil brke in se v zadregi prijemal za brado, nekajkrat si je pogladil tudi skromno lasišče, in ko je Tonina končno utihnila in ga v velikem upanju gledala s solznimi očmi, ji je rekel mehko, vendar vseeno strogo in odločno:

»Če ste kriva ali nedolžna, to bomo še videli. O tem zdaj ne bomo govorili. Kar pa se žensk tiče, vam moram povedati, da so tu same takšne. Kamorkoli bi vas dal, povsod bi blo isto. To je pač zapor in v zaporu se znajde vse, kar je najslabšega. Morate se sprijaznit z dejstvi in potrpet. Ne smete se razburjat zaradi drugih. Sicer pa:

kmalu boste šla na sodišče, in če ste res nedolžna, vas bomo spustili. Tako, to je vse. Ne morem vam pomagat.«

Tonina se je kar tresla od hudega. Šla je proti izhodu, ko jo je poklical nazaj. Tolažilno ji je rekel:

»Vzdržte, ne dovolte, da bi vas one pokvarile. Vi ste ena dobra, čista ženska. To vidim. Zato vas opozarjam.«

Zaradi teh besed se je vračala vendarle bolj pomirjena, a želodec jo je še vedno pekel in srh ji je šel po hrbtu, ko je pomislila, da bo morala med temi ženskami preživeti tedne in tedne, morda tudi mesece. Strogo jih je obsojala, posebno Poljakinjo, padarico Čusko, Luco in tudi Dalmatinko. Olgica se ji je tako gnusila, da ji je šlo kar na bruhanje, ko se ji je približala. Še nekaj dni po razgovoru z upravnikom je bila vsa iz sebe.

Marija je opazila, da se v Tonini dogajajo hude stvari, in se ji je skušala približati, a Šavrinka se je obračala proč, molčala ali pa odgovarjala skopo in zadirčno.

Tiste dneve, ko se je Tonina grizla in obupavala, so spet pripeljali dve mladenki, Libero in Karlino. Bili sta starejši od Milene in Dragice, imeli sta po triindvajset let. Že na dvorišču je nastal dendaj in zapornice so slišale, kako ju ogovarjajo moški; norčevali so se iz njiju, namigovali na nočna doživetja, tudi žvižgali so in se tako izživljali nad oblinami obeh deklet. Nekateri so ju vabili k sebi v celico in se enostransko dogovarjali za tajni sestanek ter se glasno hvalili s svojimi sposobnostmi in izrednimi merami... V kvantanju so bili pazniki še bolj nesramni kot zaporniki; ti so dekleti tudi otipavali in ju tolkli po zadnjici in bedrih. Punci sta se branili s psovkami in vzkliki, a kakšnemu, ki jima je bil všeč, sta odgovarjali sladko in dvorljivo.

Ko so se za njima nazadnje le zaprla vrata, sta se zavalili na pograda in preklinjali li moške, njihovo pohoto in neumnost.

Olgica je takoj pri njiju in Radúnka tudi. Poljakinja ju je spraševala po znanjih iz Pulja, in ko sta se mladenki razgovorili, je bilo smeha in kričanja toliko, da je že vsem presedalo. Olgico so zanimale podrobnosti in videlo se je, da pri tem uživa, saj se je kar zvijala na pograda, se grabila za prsi in mencala z nogami. Prosila je punci, naj vse povesta, in ko je Tonina slišala stvari, ki so se ji zdele sploh nemo-goče, strašne in grozne, je samo zaprepadeno gledala in bledela.

Olgica je znala spretno izvabljeti sladke zgodbe, in tako je beseda nanesla tudi na kmete, ki so prihajali v Pulj po raznih opravkih. Nekateri so se zadržali pozno v noč in se zapijali, večina iz žalosti in razočaranja, le redki iz veselja. Libera je rekla, da so kmetje pač kmetje in da se od njih le malokdo spozabi in gre spat s takšnimi, kot sta onidve.

»Kmetje so trdi ko rog,« se je režala Karlina, »ali ko se kateri ujame in pijan pozabi, kdo je in od kod prihaja, takrat postane vroč ko peč, ogenj udari ven in tolče, ko da bi imel macolo med nogami, divja in ne more nehat...«

»Si ti kakšnega zapeljala?« je vohljala po sledi Radúnka.

»Dva sem spravila v mala nebesa. Enega še to nedeljo. Sedel je v kotu gostilne in takoj sem videla, da je pijan, in sem prisledla. Najprej ni hotel govorit, potem pa se mu je jezik razvezal in je povedal, da mu je ime Olivio in da je doma iz okolice Žmija in da je prišel obiskat svojo ženo, ki je v pržonu. Slabo je govoril od nje: da je štriga, je rekel, da se je štrigala s sosedo Štefanijo, a to je delala zato, ker je bila ljubosumna. 'Zaradi mene,' je rekel. Jaz sem ga vprašala, če je res kaj imel s to Štefanijo, a on se je zaklel, da se je ni niti dotaknil. Je pa ta Štefanija res gledala za njim in ga nekajkrat zaman čakala za kopo. On je ostal zvest svoji Zorici in ji je ostal zvest, dokler ni srečal mene...«

Ali čujte, kaj se je zgodilo njegovi ženi:

Ni vedela, kako bi uničila lepo Štefanijo — je povedal, da je bla Štefanija res lepa, a njegova žena da je prej grda ko lepa — alora, ta njegova žena je bla zvita ko lisica in se je naredila, da ni več jezna na sosedo, in tako sta se ženski pobotali in postali prijateljici. Ali eno nedeljo je žena od tega kmeta, o katerem vam pravim, obiskala Štefanijo in ji prinesla en lep kos potice. Vi znate, da je bla po vseh huda lakota in da je še danes, a ta ženska je prinesla potico lačni Štefaniji. Ona je rekla, da potice ne bo pojedla, ampak jo bo dala svojim otrokom. Zorica se je ustrašila in je Štefaniji obljubila, da bo za otroke prinesla večji in še lepši kos, a ona da naj zdaj ta kos takoj poje. Eko, in tako se je zgodilo, da je Štefanija pojedla potico in jo hvalila, kako da je dobra, a čez pol ure ji je postalo strašno slabo, bla je bleda ko spran kamen, bruhalo je in čez en dan je umrla.

Ta kmet, ki je Štefanijo imel rad, a si tega ni upal priznati, se je spomnil, da je en teden prej šla njegova žena Zorica k eni štrigi in da je od nje prinesla črn prašek. Vprašal jo je, da kaj bo z njim, in ona mu je odgovorila, da je to zdravilo proti driski. Videl jo je, da je delala potico, a potem te potice ni bilo nikjer. Ko jo je vprašal, kam je šla potica, se je zlagala, da je bil ogenj prehud in da je vse zgorelo. Njemu se je zdelo sumljivo, še posebno zato, ker pri hiši niso imeli niti kruha, a njegova žena je delala potico. Malo je pomislil, in potem se mu je kar naenkrat razsvetlilo in je spoznal, da je njegova žena zastrupila Štefanijo. Nekaj dni se je mučil, potem pa se je odločil in šel povedat zaščitnikom, a zdaj ga peče vest, ker je izdal lastno ženo in mater svojih otrok in se zaradi tega, pa tudi zaradi Štefanije, zapija.«

»Ma kaj nam praviš to štorijo od smrti, povej nam rajši, kaj je delal s tabo, ko te je objemal,« je nergala Olgica.

»Saj sem povedala, da je bil ko vulkan, he he he... Skoro bi me uničilo. Je imel ono reč ko toporišče od motike...«

Marija je že na začetku te pripovedi opazila, da je postala Radúnka zelo nervozna. Živčno je mencala in uvijala prste, nekajkrat je vstala in se zagnala proti vratom, kot da hoče pobegniti, pa je spet sedla in prebledevala, a na čelu so se ji pojavile potne kaplje. Marija je zaslutila povezavo in je potem, ko je bila zgodba povedana, sprenevedavo in glasno vprašala:

»Kako se je klicala njegova žena?«

»Zorica.«

»In da je iz Žminja?«

»Ne prav iz Žminja. Iz ene vasi tam blizu.«

Tedaj se je obrnila k Radúni in jo prijazno pobarala:

»Ti si tudi Zorica. Kaj nisi iz okolice Žminja?«

Radúnka je poskočila:

»Si nora?! Jaz sem iz Trviža in moj mož...«

Hotela se je zlagati, da je njenemu možu ime Orešt in ne Olivio... pa se je ugriznila v jezik in začela kar jecljati.

Zdaj je vskočila Tonina in se začudila:

»Ma meni ste rekla, da ste iz ene vasi blizu Vižinade, a zdaj pravite, da ste iz Trviža. Kako to?«

»Jaz nisem nikoli rekla tebi nič, kaj si izmišljaš!« je vzkipela Radúnka in se tresla. To njeno zadrego sta opazili le Tonina in Marija, druge so bile preveč pod vtisom strašne zgodbe.

Naslednjega dne sta se Tonina in Marija hitro našli na dvorišču in sta se ves čas sprehajali skupaj.

»Ste razumela, Tonina, ono štorijo od kmeta, ki ga je zapeljala Karlina? Veste, kdo je Zorica in kdo ta brižni kmet Olivio?«

Tonina je nehote začela hoditi hitreje in v njej je kar vrelo.

»Putana umazana,« se je zgražala in povedala Mariji, da jo je glede Radúnke opozorila že Slavica. »Ne morem nanka verjet, da so na svetu tako pokvarjeni ljudje.«

Marija ji je razlagala:

»Eni se že rodijo takšni. Moj nono Dušan mi je dostikrat pravil, da so na svetu tri vrste slabih ljudi: Najhujši so tisti, ki se slabi že rodijo in se sploh ne zavedajo, da delajo hudo. Potem so takšni, ki vejo, da so slabi, a vseeno uživajo, ko naredijo kakšno nesrečo. In nazadnje so še takšni, ki se naučijo, kako se naredi hudobija. Ne vem, kaj bi rekla za Radúnko.«

»A dela se tako fino in pesmice piše. Kaj ni čudno?«

»Ma, Tonina, imejte pamet! Pesmice zna pisat tako kakor jaz ali vaša krava. Vse one lističe, na katerih bi naj imela pesmi, strašno skriva. Še nobenemu jih ni pokazala, vse zmerom nosi s sabo, svinčnik in lističe. Zadnjič, ko je šla lupit krompir v kuhinjo, ji je Olgica vse preiskala, ali nobenega popisanega lista ni našla, samo prazne. Boste ben vidla, kakšen vrag je ta Radúnka. Kar naenkrat jo prime in se hoče obesiti ali pa si prerezat žile. Kriči ko šoja, ali vse to ni nič res, je samo finta.«

»Jaz pa sem mislila, da je Olgica špija.«

»Olgica ni vohunka, ona je samo ena velika reva, ona je človek, ki se mi od vseh najbolj smili. Ona je v resnici hudo bolana, na duši in telesu. Res je grozna, ker sili v človeka, ali ta ženska ne bi nikoli nobenega izdala. Samo je takšna, ima takšen karakter, da je noben nima rad. Na moške je nora. Preden ste vi prišla, smo delali na polju in zgodilo se je, da je ostala sama z enim zapornikom, z Milanom iz Lindarja. Takoj ga je začela objemat in se stiskat k njemu, a on je ni maral, ker je vedel, da ima nalezljivo bolezen. Sval jo je proč, a ona ga ni ubogala, še bolj ga je lovila in ščipala. Potem je začel klet in jo je sunil od sebe, a brižna Olgica se je začela trest, cepetat ko en otrok in kričat tako glasno, da smo takoj pritekli, ker smo mislili, da jo kdo kolje. Ko bi vi vidla to ubogo Poljakinjo tam na tleh, bi se zjokala. Ležala je na hrbtu, se tresla ko kaplja na veji in po golem trebuhu in nogah je bla vsa krvava, tako se je tam grabila in praskala ... In je stokala, jamrala in kričala takšne besede, da jih ni za povedat. Zato pravim, da je Olgica usmiljenja vredna. Jaz sem vprašala eno žensko, ki je bla v naši sobi, to je bla ena študirana oseba, sem jo vprašala, da kaj je to za en vrag, ki muči Poljakinjo. Rekla je, da je to tako huda žeja po moških in po ljubezni sploh, da se ne da povedat. Rekla je še: 'Ko bi vi hodila deset dni po puščavi brez ene same kaplje vode, potem bi jo razumela.' A ona, tako je govorila študirana gospa, je bolana tudi v telo: en vrag da ji razžira vse one ženske stvari, rekla je: ženske organe. Zdaj veste, da je Olgica res usmiljenja vredna.«

Po tem pogovoru je Tonina začela gledati na Olgico malo drugače, in da je vse to res, kar ji je pravila Marija, je kmalu spoznala. Eno popoldne je začela Olgica močno jamrati in se zvijati. Vsem je govorila, da jo boli in boli, in jih prosila, naj ji pomagajo, ali nihče se ji ni hotel približati, ker so se vsi bali, da bi se okužili.

Tonina je poslušala njeno stokanje in krike, ali tudi njo je bilo strah, da ne bi tisti vrag šel vanjo in jo začel gristi od znotraj. Toda stokanje in kriki so postajali vedno hujši in Šavrinca si je mašila ušesa, da tega ne bi čula.

Poljakinjo je prišlo kar naenkrat. Še pred kratkim sta se s Tonino mirno pogovarjali. Olgica jo je vprašala, če je verna in če je hodila k maši. Tonina ji je odgovorila, da so bili pri njih vsi verni in da so seveda hodili tudi k maši, ali da ona ni bila nikoli prav goreča.

»Ma v Boga verjameš? Verjameš, da je Bog?«
 »Seveda.«
 »Prav zares verjameš?«
 »Verjem, da je Bog.«
 »Eeee, Šavrinka, kako moreš bit tako neumna? Boga ni!« je trdila Olgica. »Dokaži mi, da je Bog!«

Tonina se je malo zmedla, a se je domislila:
 »Olgica, pa vi meni dokažite, da ga ni!«
 »Jaz ti tega ne morem dokazat, ali sem sigurna, da ga ni. Ko bi bil, ne bi dovolil, da ljudje tako trpimo.«

»O tem, zakaj ljudje trpijo, ne smemo razmišljat.«
 »Ma zakaj ne?«

»Zato ne, ker mi ljudje ne vidimo nanka do lune. Mi ne moremo in tudi nimamo pravice spraševati, da zakaj trpimo. Jaz sem sigurna, da trpimo zato, ker delamo narobe.«

Tako je govorila Tonina, a ni bila čisto prepričana v te besede; saj se je tudi ona dostikrat spraševala, zakaj je bilo prav njej naloženo tolikšno breme.

Olgica je ugovarjala:

»Kaj sem jaz naredila narobe, da se zdaj tako črvičim? Zakaj sem se rodila povkarjeni materi in očetu pijancu? Preden sem se rodila, me ni blo, alora tudi greha nisem imela, pa sem bila vseeno vržena v pekel. Povej mi, zakaj?!«

»Jaz ne znam, zakaj. Ali sanáko verjem, da je Bog.«

»Ti si ko človek, ki mu je trikrat padel na glavo isti kamen, pa vseeno govori, da kamna sploh ni.«

»To, kar ste zdaj rekla, ni zame, je ravno za vas« se je razjezila Tonina in potem ni hotela več govoriti o Bogu z neverno Poljakinjo.

A zdaj je trpela, ko jo je poslušala. To jamranje in stokanje je trajalo že eno noč in en dan in Tonina je prosila paznike, naj ji vendar kako pomagajo, celo upravnika je ogovorila, ko je šel med njihovim sprehodom prek dvorišča. Rekla mu je:

»Naredite kaj za Olgico! Mi je ne moremo več poslušat. Strašno trpi.«

Upravnik jo je čudno pogledal in se ni mogel takoj spomniti, za katero zapornico gre. Ko pa mu je rekla: »Za ono Poljakinjo!« je takoj postal slabe volje in je osorno rekel: »Naj crkne!«

»Ko bi vsaj! Ma ne more umret. Ne da mira ne podnevi ne ponoči. Strašno tuli in joče. Morte ji pomagat!«

»Naj crkne!« je spet rekel upravnik.

»Ma ne more umret! In živa tudi ne more pod zemljo!« se je razjezila Tonina. Pogledal je proč in odšel.

Na podoben odpor je naletela tudi pri drugih, ki jih je prosila, naj ji pomagajo. Obračali so se proč in se o tem sploh niso hoteli pogovarjati, a nekatere ženske iz njene sobe so Olgici muke kar privoščile, posebno Cuska in Radúnka. Marija ne, Mariji je tudi bilo hudo, ni pa sotrpela kot Tonina. Luca je bila izgubljena v svojem svetu in se za jok in stokanje ni zmenila; le včasih je začela tuliti in cviliti tudi ona. Bilo je, kot da je stokanje Poljakinje našlo v Luci odmev; pa ne samo odmev, temveč tudi okrepitev, saj je Luca potem stokala glasneje kot Poljakinja. Dalmatinka je bila mirna, ždela je v svojem kotu in nepremično zrla v strop in nikomur ni bilo jasno, kaj se v njej dogaja. Tonina je včasih pomislila, ali sploh čuje stokanje uboge Olgice, in če ga sliši, ali ji sploh kaj pomeni.

A Šavrinka si ni mogla kaj, da se ji ne bi vsak krik takoj zabodel v srce. Po dveh dneh stokanja in joka je bila že na koncu z živci. Preprosila je paznika, da jo je pustil

v kuhinjo, in tu je rekla Madžarki, naj ji da toplo vodo in čisto cunj. Madžarka jo je vprašala, za kaj bo to rabila, in ko ji je povedala, da bo dajala tople obkladke na Olgiciin trebuh, se je hudo razjezila, a paznik Lino ji je rekel:

»Jaz sem mislil, da si bolj pametna. Kaj ne veš, da je Olgica okužena? Če ji boš pomagala, boš tudi ti zbolela.«

In tako ni dobila nič. Vrnila se je v celico in živčno korakala sem in tja, pa ni dolgo vzdržala. Začela je spet tolči po vratih, in ko je prišel Lino, ga je vroče prosila, naj jo še enkrat pusti v kuhinjo. Spet je moledovala za toplo vodo in krpo. Zdaj se je dala Madžarka omehčati in ji je dala, kar je prosila.

Potem je Šavrinka polagala Olgici obkladke, dokler se voda v vedru ni ohladila. Olgica je nekaj časa še stokala, potem pa utihnila in s skoraj blaznimi očmi strmela v Tonino. Zgrabila jo je za roko in hlipala:

»Ne boli me več. Ne boli me več! Tonina, je, je. Je!«

»Kaj je?«

»Bog je!«

Gledala je Šavrinko ko največje čudo.

»Vas res več ne boli?« je nejeverno vprašala Tonina.

»Nič več! Čisto nič več me ne boli.«

Tudi druge ženske so bile presenečene. Buljile so v Tonino in niso nič razumele.

Tonina je bila srečna, da je lahko pomagala, a se je bala, da se bodo bolečine vrnile. Pa se niso. Olgica je zaspala kot ubita in je spala ves drugi dan do večera.

Komaj se je s Poljakinjo nekako uredilo, so se začeli problemi z Luco. Prej je še nekaj jedla, zdaj pa se ji je popolnoma ustavilo. Tudi pila ni. Ležala je, jokala, vzdihovala, tudi kričala in od nje je grdo smrdelo, ker se sploh ni umivala, še na stranišče je komaj šla. Smrad se je širil po sobi, in ko je postalo vse skupaj že neznosno, so šle k vodji oddelka Marija, Tonina in Slavica. Povedale so mu, da se z Luco ne da več živeti, da ne pije, ne je in se tudi ne umiva in da samo leži in je že kot eno truplo. Prosile in zahtevale so, naj oni vendar kaj storijo. Vodja oddelka je bil domačin Ivo Kaligarić, majhen, suhljat in oster človek, ki se je najprej strašno razjezil nad zapornicami, jih grdo ozmerjal, češ kaj hodijo njemu to praviti in da je to čisto njihov problem, potem pa se je umiril in napol obljubil, da bojo skušali kaj storiti.

Še isti dan so popoldne prišli v sobo trije pazniki, grobo so zgrabili Luco in jo odveli v umivalnico. Luca je tulila, grizla in praskala, jokala in nazadnje tudi prosila, a niso popustili. Slekli so jo do golega in jo oblivali z mrzlo vodo, potem so jo močno namilili in jo spet polivali s curki ledenice. Nato so jo zdrgnili s platnениmi cunjami. Dali so ji čisto obleko in ji zapretili:

»Če se ne boš umivala in če boš še odklanjala našo dobro hrano, te bomo takole obdelali vsak drugi dan, poleg tega te bomo tudi šopali ko petelina. Si razumela?«

Čudno se sliši, vendar je prisilna kopel pomagala. Luca je začela jesti, po malem sicer, vendar je le nekaj spravila vase, in tudi umivala se je, po mačje sicer, a bilo je boljše ko nič. Kričanje, stokanje in tisto grdo zvijanje pa je prenehalo — vsaj za nekaj časa.

Tonina si je najprej težila vest, češ da je ona kriva za grobosti, ki jih je morala prestopiti Luca, a se je tolažila s tem, da je to Luci vendarle pomagalo.